

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE İKTİDARLARIN MEŞRUIYET KAYNAKLARI¹

Atilla ALTUN², İbrahim MAZMAN³

Öz

Yönetme, gücü ele geçirme, uzlaşma gibi konular tarih boyunca siyaset kurumunun en temel unsurları olarak dikkat çekmektedir. Bu kurum toplumların farklı yapılarında farklı biçimlerde kendini göstererek günümüze kadar önemini korumuştur. Gücün sürekliliği veya el değiştirmesi çeşitli alanlarda gerçekleşen değişimlerle paralellikler izlemiş, iktidarın yönetilenler karşısında kendini ispat etmesi ve otoritesini hükmedilenler üzerinde devam ettirmesi için meşru bir kaynak gösterme gerekliliği sürekli gündemde kalmıştır. Yönetenler için vazgeçilmez görünen bu kaynaklar bireyi, toplumu, toplumsal yapıları ve kurumları kontrol edebilme kapasitesi olarak iktidarın otoriteye dönüştürülmesi için şarttır. Bu çalışmadaki amacımız, tarihsel süreçte gücü ele geçirmek ve süreklilik elde etmek için iktidarların kullandıkları meşruiyet kaynaklarını özetleyerek, Osmanlı'nın ilk kuruluş yıllarından günümüz Türkiye'sine kadar meşru zeminleri ortaya koymaktır. Osmanlı'nın ilk kurulduğu yıllardan günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar geçen sürede otoritelerin din, kültür, ekonomi gibi önemli kurumlar temelinde hükmetme becerileri geliştirdikleri açıktır. Küresel ölçekte bakıldığında kullanılan klasik ve modern siyasi meşruiyet kaynaklarının hemen hemen hepsinin bu coğrafyada örneklerine rastlamak mümkündür. Bu durum bize kullanılan meşruiyet kaynaklarının çeşitliliğinin farklı alanlardaki gelişim ve dönüşümlerle yüksek derecede ilgili olduğunu ve dünya ölçeğinde meydana gelen değişimlerin devamlı suretle kıtaları, bölgeleri ve ülkeleri etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, İktidarın meşruiyeti, Otorite, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye

The Legitimacy Sources of Powers from Ottomans Empire to The Republic of Turkey

Abstract

Issues such as ruling, seizing power and compromise have been the main elements of the political institution throughout history. This institution has preserved its importance until today by showing itself in different forms in different structures of societies. The continuity of power or the change of hands followed parallelism with the changes in various fields, and the necessity to show a legitimate source for the government to prove itself in the face of the rulers and maintain its authority over the dominated ones remained on the agenda. These resources, which seem indispensable for the rulers, are essential for transforming power into authority as the capacity to control the individual, society, social structures and institutions. The aim of this study is to summarize the sources of legitimacy and to explain the legitimate grounds used by rulers from the Ottoman Empire to Turkey. It is clear that the authorities in Ottoman Empire and the Republic of Turkey have been using important institutions such as religion, culture and economy for developing ruling skills. It is possible to come across almost all of the classical and modern sources of political legitimacy in this geography. This shows that the diversity of the sources of legitimacy used is highly related to developments and transformations in different areas, and the changes occurring on a world scale constantly affect continents, regions and countries.

Keywords: Politics, Legitimacy of Power, Authority, Ottoman Empire, Republic of Turkey

¹ Bu makale tarafımda 2014 yılı sonunda Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim dalında, Doç. Dr. İbrahim Mazman danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak savunduğum "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet, İktidar ve Meşruiyet" başlıklı çalışmadan faydalanılarak hazırlanmıştır.

² Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ati_altun@yahoo.com

³ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ibrahimmazman5@yahoo.com

Giriş

İnsanların bir arada yaşadığı her yerde, liderlik vasfı taşıyarak bireysel ve toplumsal temelde yönlendirmelerde bulunan, gerektiğinde toplum adına karar veren, sürekliliğin sağlanması için kurallar koyan ve diğer toplumsal birliklerle çatışmacı veya etkileşimci bir yaşam tarzı benimsenmesini sağlayan birey veya gruplar tarih boyunca hep olagelmıştır. İnsanlık tarihiyle paralellik izleyen bu davranış biçimi toplum üyelerinin refahını korumak adına kamu alanlarının yenilenmesi ve eğitim, sağlık gibi çeşitli faaliyetlerin düzenli olarak yapılması için düzenlemeler yapmaktadır. Gerektiğinde cezalandırarak ve gerektiğinde gösterdiği eylemlere karşılık ödül vererek üyelerinin üzerinde güç sahibi olan bu gruplar farklı yönetim biçimleriyle varlıklarını korumaktadırlar. Tek başına liderlik yapan olduğu gibi, halkı temsil eden meclislerin de tarihte örneklerine rastlanabilmektedir. Fakat bütün bu farklı biçimlerin temel argümanı siyaset yaparak ellerinde bulundurdukları gücü devam ettirebilme gayretidir. Bu kişi veya kişilerin iktidar olması, gücü ele geçirmesi ve dolayısıyla yönetilenler nazarında kabul görmesi siyaset yapmanın devamlılığı için şarttır.

Gücü ele geçirmek ve devam ettirmek her ne kadar toplumsal açıdan birçok kurumda geçerli görünse de siyaset kurumu, gerek yöneten-yönetilen ilişkisi gerek kullanılan araçların niteliği ve gerekse de gücün idrak edilmesi açısından diğer kurumlara göre önemli ölçüde farklılık arz eder. Her ne kadar gücü elinde bulundurmak için kullanılan veya kullanılması gereken meşru kaynaklar benzerlik gösterse de birebir ulaşılan bireylerle güç ilişkisini kurmak devlet nazarında imkânsız bir hal almakta, kullanılan bu meşru kaynakların kapasitesi önem arz etmektedir. Devlet yönetenlerin devamlılığı güçlerini herkes tarafından kabul edilmiş bir temele oturttukları sürece devam eder ve böylece otoritelerini de sağlayabilirler. Bu temellerde meydana gelecek düzensizlikler ve istikrarsızlık yeni yönetimlerin ortaya çıkmasına sebep olur ve yöneten yönetilen ilişkisi farklı bir temele dayanarak devam edebilir. Bu açıdan bakıldığında devlet yönetiminde kullanılan bu meşru temellerin kapsayıcılığı, sürekliliği ve sürdürülebilirliği önem arz etmektedir.

Tarih boyunca toplumsal kurumların olduğu her yerde siyaset ve siyasete bağlı olarak iktidar olma mücadelesi devam etmekte ve iktidarın otoriteye dönüşümünde farklı farklı kaynaklar kullanılmaktadır. Bilginin gelişimiyle paralel olarak bu kaynaklarda değişimler görülse de genel olarak bakıldığında soyut ve inanç temelli ilk kaynaklardan günümüze kadar devam eden ama bunun yanında demokrasi, ekonomik ve askeri güç gibi somut kaynaklar da gündemdeki yerini korumaktadır. Osmanlı imparatorluğunda da iktidarların meşruiyet kaynaklarında buna benzer farklılaşmalar dikkat çekmektedir. Hatta kuruluş aşamasından yükselişine kadar Osmanlı'nın giderek büyümesi ve imparatorluk seviyesine ulaşması bu meşru kaynaklarla ilişkilidir de denebilir. Aynı şekilde gerileme ve çöküş dönemlerinde oldukça fazla olan siyasi çalkantıların, yönetenlerin tam olarak otorite elde edememeleriyle ilgili olduğu da açıktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze de benzer siyasi hareketlerin görüldüğünü ve ayrıca modern kaynaklara da başvuruların yer yer devam ettiği söylenebilir.

Kıscacası otoritelerin sürekliliği için önemli bir yere sahip olan meşru kaynakların irdelenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarında 600 yıl boyunca hüküm sürmüş bir imparatorluğun da bu çerçevede incelenmesi, yönetenlerin güçlerini uzun süre korumalarında önemli bir paya sahip meşru kaynakların anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Ayrıca imparatorluktan cumhuriyet yönetimine geçişle birlikte ortaya çıkan değişiklikler ve yönetilenlerin iktidarlara bakış açılarında ne gibi değişimlere sebep olduğuna da ipucu olacağı açıktır. Dolayısıyla bu makalede amaç, öncelikle tarih boyunca değişim ve dönüşümlere uğrayan çeşitli meşruiyet kaynaklarını özetleyerek, Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşlarından itibaren kullandıkları kaynakları anlamaya çalışmaktır. Böylece hem siyasi yapıların yönetim konusunda yeni bakış açılarına sahip olmaları hem de devletin sürdürülebilirliği konusunda gereken önlemlerin alınması imkânı sağlanacaktır.

1. Siyasi Meşruiyet Kaynakları

Yönetenlerin mutlaka toplumu, gücü kullanma yetkisi konusunda hakkı olduğuna inandırması gereklidir. Tarih boyunca iktidarlar çeşitli araçlar kullanarak iktidarlarını elde etme ve bu gücü otoriteye dönüştürme çabası içinde olmuşlardır. Otoriteyi elde ettikten sonra geri kalan, meşru iktidara itaat etmesi talep edilen ve bunu vazife olarak görmesi gereken yönetilenler topluluğunun hükmetme devamlılığını sağlamaktır. Otoriteyi elde etmek için kullanılan meşruiyet kaynakları konusunda çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmaların temelinde sanayi devrimi diğer tüm bilim dallarında olduğu gibi siyaset alanında da kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. 16.-17.yy. sonlarına kadar olan ve klasik dönem olarak adlandırılan bu dönemde din, mitoloji, gelenek ve karizma unsurları (Weber, 2012, s. 320) siyasi meşruiyet kaynağı olarak kullanılmıştır.

Hemen hemen her dönemde mutlaka bir etkisini görebileceğimiz din, klasik dönemde en baskın olan kaynaktır. Hatta sosyal politik hayatın en eski ve en köklü meşrulaştırma yollarındandır da diyebiliriz. Manevi olanla dünyevi olan arasında bir kaynaşmayı, buluşmayı veya çelişkiyi ifade eden bu kaynak, gerek toplum üzerinde nüfusunu korumaya çalışma ve gerekse Tanrısal buyruklarla veya doktrinleriyle iktidarın açıklanması temeline dayanmaktadır. Althusser'in devletin ideolojik aygıtı (2003, s. 170-171), Weber'in ise talih ve kader düşünceleri ortaya çıkararak siyasal ve toplumsal bir bütünleştirici araç olarak gördüğü (1993, s. 159) din kurumu günümüzde halen etkisini sürdürmektedir.

Bir diğer meşruiyet kaynağı olarak mitoloji (Çetin, 2003, s. 72), toplumsal düzenin sağlanması ve otoritenin devamı için güçlü bir araçtır ve zaman ve mekân olgularına bakılmaksızın yeni düzenlere uygun hale getirilebilme imkânına sahiptir. Akıl ve mantık çerçevesinde değerlendirilmesine gerek kalmadan yönetim aracı olarak görülen bu kaynak, efsaneler aracılığıyla bireylerin bir kökene bağlanarak bir arada tutulmaya çalışılması ve iktidarın gücünü bu yolla devam ettirmesi işlevi görmektedir.

İktidarların kendilerini tarihsel bir kökene dayandırma çabası geleneksel olanla karşılık bulan bir çözümdür. Tarihe bağlılık ve süreklilik iktidarın en çok önem verdiği

unsurlar arasındadır. Toplumun kuralları, yaşayış biçimleri ve gereksinimleri için araç olarak görülebilen geleneksel yaklaşım siyaset açısından kontrol mekanizması olarak görev yapar. Weber geleneği “ezeli geçmişin iktidarı” olarak ifade ederken toplumun hatırlanmayacak kadar eski alışkanlıklarının kutsallaştırdığı ilkelerden bahseder (Weber, 1993, s. 132). Bu meşrulaştırma şekline, gelenekler gereği kendilerine saygı duyulan insanlara bağlanma güdüsü de denilebilir. Ulus devletlere baktığımızda da buna benzer bir durumla karşılaşmak mümkündür. Modern dönemin başlangıcında devlet biçimi olarak ortaya çıkan ulus devletlerin en temel özelliği geleneklerine bağlı kalmaya çalışmaları olmuştur.

Meşruiyet kaynağı olarak din, mitoloji ve geleneğin tek bir kişide toplanması ve yönetimin bu tek kişi tarafından gerçekleştirilmesi de diğer bir meşru kaynak olarak göze çarpar. Klasik dönemde olduğu gibi modern dünyada da örneklerine sık sık rastladığımız bu otorite tipi yani karizmatik otorite, bir kişiye duyulan bağlılık, güven ve onun kahramanlığına inanmaya dayanır. İster diktatörlük isterse liderlik olsun bu insan diğer insanlar üzerinde mutlak güç oluşturur. Fakat dikkat edilmesi gereken en önemli husus, bu liderin zamanla tüm kaynakların kendisinde toplandığını varsayarak diğer meşrulaştırma unsurlarını görmezden gelen bir tipe bürünmesidir. Karizmatik lider geleneğe, kurallara veya kısıtlamalara aldırılmayan özgür biri olarak halkın efendisi olabilir ve bu durum zulme kadar gidebilen sorunlara yol açabilir (Weber, 1993, s. 81).

Sanayileşme ve devamında modernleşme hareketleri ile birlikte toplumların yaşayış biçimlerinde önemli derecede farklılıklar meydana gelmiştir. Avrupa ve Amerika’da meydana gelen özgürlük hareketlerinin de önemli etkisinden söz edilebilir. Ortaya çıkan bireysellik, özgürlük ve eşitlik kavramları yönetim biçimlerini de etkilemiştir. Artık devlet toplumun hizmetine girmiş, pozitivist yaklaşım dinin üstüne çıkmış ve toplumlar da bu konuda üzerlerine düşeni almış birbirlerini etkilemeye başlamışlardır. Karpat’a göre insanlık tarihi özgürleşen insan ve ona hükmetmek isteyen ideolojiler, sınıflar ve kurumlar arasında geçen mücadelenin tarihidir (Karpat, 2010, s. 10).

İnsanların doğadan koparak şehir ve kasabalarda yaşamaya başlaması siyasal alanda yeni gereksinimlere ihtiyaç doğurmuştur. Doğanın birey tarafından anlaşılmaya çalışılması ve daha pozitif, bilimsel ve süreklilik arz eden düşünce tipinin hâkim olduğu bu yeni dönemde siyasetin de yeni şekillere bürünmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Yazılı kültürün etkisiyle doğa bilimlerinden elde edilen bilgiler siyasal alanda da kullanılmaya başlamış iktidarın meşruiyet kaynaklarında değişimler gözlenmiştir. Devlet, toplum ve birey üçgeninde gelişen bu meşruiyet kaynakları günümüzde çeşitli dönüşümlerle varlığını devam ettirmektedir.

Sınırları belirleyerek devlet kurmak modern dönemde toplumsal yaşamın bir gereği ve zorunluluk olarak görülmeye başlamıştır. İşbölümü ve kentleşmenin yaygın hale geldiği toplumsal örgütlenme biçimi (Duran, 1995, s. 20) olarak devlet, Hobbes’a göre iktidarların meşruiyet elde etmesi için bir gerekliliktir ve bireylerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmeyle birlik olmaları temeline dayanır (Hobbes, 2007, s. 255). Bireysel temelde yapılan sözleşmeyle devletin oluşumunu savunan bir diğer düşünür de Machiavelli’dir. Ona göre

halkın onayını almış yönetenler, kendi ordusu ve muhalefet olmayan dini örgütleri ile birlikte gerekli meşruiyeti sağlayabilmektedir ve sonuç olarak iktidarını devam ettirebilmektedir (Machiavelli, 1994, s. 76-79).

Habermas ise (2005, s. 15-21) devleti hukuksal tanımı yapılmış kesin sınırları çizilmiş, mensuplarının tümüne hitap edebilen bir kurum olarak devletin üretimden elini çekerek yönetim alanını daralttığını ve kendine ekonomi üzerinden elde edilen vergilerle kaynak yaratmaktadır. Toprakları üzerinde yaşayan halka hukuksal ve siyasi yollarla yeni bir bilinç kazandıran bu kurum, birlik ve beraberliğin sağlanması ve hükmetmenin kolayca devam ettirilmesi için şarttır. Toplumun rıza gösterdiği, bütünlüğün sağlandığı bir ortamda iktidarların oluşumu daha kolaydır. Weber'in yasal ussal otorite tipi de bu düşünceye paralel anlamlar ihtiva etmektedir. Burada ortak olan düşünce toplumsal temelde şekillenen bir iktidar anlayışıdır. Locke (1969, s. 160-165) da bu düşünceyi savunarak, siyasi iktidarların oluşumu ve gücünün kaynağı toplumsal rızadan geçmektedir der. Fakat bu rızanın devamlılığı bireysel özgürlükten geçmektedir. Foucault ise biraz farklı bir açıdan bakarak biyoiktidar kavramı ile bu konuya değinmektedir. Devleti oluşturan halk yönetenler tarafından okul, hastane, işyeri, bakımevleri, hapisane gibi kapatma mekânları ile bireyi istediği şekle sokmaktadır. Yaşamak için yaşatan, yaşatırken de gözetleyen, denetleyen ve disiplin altına alan bir iktidardır (Foucault, 2016, s. 158). Bu yaklaşımı ile Locke'un özgürlüğüne ters bir düşünce ortaya koymaktadır. Vergin (2015, s. 183-184) ise siyasetle toplum arasındaki bağlantıyı açıklamak için toplumsal değişimin anlaşılması gerekliliğini vurgular. Durkheim'ın toplumsal işbölümü, Marx'ın sınıf mücadelesi veya Weber'in rasyonelleşme ve bürokratikleşme kavramları toplumsal değişimi tetikleyerek yönetim tarzlarında değişikliklere neden olurlar.

Kısaca belirtmek gerekirse iktidarın meşruiyeti toplumsal yapı ve kurumlar arasında süreklilik için düzen, kontrol, uzlaşma ve adalet arayışı olarak özetlenebilir. Otoritenin elde edilmesi ile toplumun özgürce ve adaletli yaşaması arasındaki bağlantının aracı olarak meşruiyet aracılığıyla iktidar, güç elde eder ve sözleşmelere dayalı olarak bu gücü kullanır. Buradaki esas dikkat edilesi gereken husus bu meşru kaynağın sadece bir kereye mahsus değil, gücün her an kontrol altında tutulması ve iktidarın tüm karar ve eylemlerinin sürekli denetlenme imkânı doğurmasıdır. Genel yargı ise şöyledir; her ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar bütün yöneticiler ve otoriteler nihai olarak belirli bir meşruiyet yaratmak ve bunu yönetimleri boyunca devam ettirmek zorundadırlar.

2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasi Meşruiyet Kaynakları

Osmanlı'nın beylik olarak kuruluşundan itibaren ilk amacı siyasi ve jeopolitik durumunu kullanarak Hristiyanlara karşı savaşmak ve "bey" unvanını almaya hak kazanmak olmuştur. 13.yy. sonlarında beylik olmaya (İnalcık, 2009, s. 61) hak kazanan Osmanlı, Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ile birlikte Anadolu'da varlık sürdüren diğer beylikler arasından sıyrılarak, verdiği mücadele sonucunda devlet olma becerisi göstermiş ve varlığını 20.yy.'a kadar sürdürmüştür. Bu altı yüzyıllık süreç siyasi tarih bakımından incelendiğinde, Osmanlı tarihini

modernleşme hareketleri öncesi ve sonrası şeklinde değerlendirme gerekliliği ortaya çıkar. Klasik dönem modernleşme öncesini, Tanzimat dönemi ve Meşrutiyet dönemi ise modernleşme sonrasını temsil etmektedir.

2.1. Klasik Dönem.

Kuruluşundan itibaren Osmanlı beyliğinin büyümesinde temel etken olarak geleneksel yönetim anlayışını temsil eden bozkır geleneği gösterilebilir. İslam dinindeki gaza anlayışıyla paralellik gösteren bu fetihçi anlayış, yöneten yönetilen kademelerinde işbirliği ve elde edilen ganimetlerin paylaşımıyla sağlanmıştır (İnalçık, 2009, s. 11) Ayrıca bu anlayışı destekleyen sözlü kültüre ait destan ve menkıbelerden de bahsetmek yerinde olacaktır. Bu destanlar ve derlemeler, gaza ruhunu yaşatmak ve bir ideoloji olarak canlılığı korumayı sağlamıştır. Gaza ruhu ve cihat kavramı iktidarın meşruiyetinin dini arka planına dayanmaktadır. Özellikle büyüme dönemlerinde Osmanlı için önemli meşru kaynaklar arasında gösterilebilecek bu ruh hem devletin güçlenmesi hem zenginliklerin artması hem de yönetilenlerin yönetenlere daha fazla sadakat göstermesi ve itaat etmesi anlamına gelmektedir.

Kuruluş döneminin bir diğer siyasi meşruiyet kaynağı ise kut olarak gösterilebilir. Hem mitolojik hem de dini bir özellik taşıyan “kut” kavramının merkezinde “Tanrı tarafından görevlendirilmiş hükümdar” tezi yatmaktadır. Yine destanların vasıtasıyla Orta Asya’dan kalma geleneğin bir devamı olarak gösterilen bu kaynak ile güç elde etme özelliği etkinliğini bu dönemde göstermiştir. Buna göre eski Türk devletlerinde hükümdarlık anlayışında yetki ve kudret Tanrıdan alınmış; ya da Türk hükümdarının idare etme hakkı, Tanrı tarafından bağışlanmıştır (Kafesoğlu, 1984, s. 249). Böylece kut almanın gücü elde etmek için gerçekleştirilen önemli bir meşruiyet kaynağı olarak göze çarpmaktadır. Bu şekilde Osmanlı Beyliği hem kendini Kayı boyuna bağlayarak tarihi geçmişini kuvvetlendirmekte hem de Selçuklu sonrası diğer beyliklerin bir adım önünde yer alarak birleştirici özelliğini ortaya koymaktadır (İnalçık, 2009, s. 110-111).

Bu dönemin göze çarpan bir diğer meşruiyet kaynağı ise İslam dini anlayışı ve geleneksellikte çok büyük paralellik gösteren töredir. Osmanlı sultanlarının İslam hukukunu ve örfi hukuku bir arada kullanma becerisi, İslam ve geleneğin ayrılmazlığını ortaya koymaktadır. Yaptıkları uygulamalarla İslam hukukuna aykırı davranmamaya özen göstererek Türk töresini de uygulamaya çalışmışlar ve otoritelerini devam ettirmişlerdir. Türklerin İslamiyet öncesi inanışları ile İslam’la tanıştıkları süreç arasında pek çok benzerlik dikkat çekmektedir. Adalet duygusu, tek tanrı inancı, ruhun ölümsüzlüğü inancı, aile yaşamı ve ahlak vurgusunun yapılması bunlar arasında sayılır (Zürcher, 2000, s. 420). Osmanlı’nın güçlü bir şekilde büyümesinin ve varlığını altı yüzyıl devam ettirmesinin etkenlerinden olan töre ve imparatorluk döneminde örfi hukuk anlayışı, meşruiyet kaynakları arasında özellikle toplum sözleşmelerinde yer bulmaktadır diyebiliriz. Modern dönemle beraber başlayan eşitlik, adalet ve düzen gibi toplumu düzenleyici unsurlar Osmanlı’da 14. yüzyıllarda başlamış ve gayet başarılı bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Tarih boyunca devamlılığına

tanık olduğumuz bu kaynak, Osmanlı'da da ustaca kullanılmış ve toplumun huzurunu sağlama ve birleştirici özelliği sayesinde devlet yapısında süreklilik sağlamıştır. Osmanlı'nın kuruluştan yükselme dönemlerine kadar kullanılan gaza anlayışı, kut ve töre gibi kaynaklar, Weber'in (2012, s. 320) din, mitoloji ve gelenek yönetim anlayışlarına benzer bir yapıya karşı gelir. Ayrıca Althusser'in devletin ideolojik aygıtı olarak nitelendirdiği bir kaynak çerçevesinde de değerlendirilebilen kaynaklardır.

14.yy. ortaları itibariyle devlet olma gücünü kazanan Osmanlı Devleti, merkezi idare ve ordusuyla daha sistemli bir süreç içerisine girmiş, hukuksal ve toplumsal düzenlemelerle devletin devamlılığını sağlayacak önemli adımlar atmıştır. Sadece yönetim kademesi ve askeri güçlerin değil, toplum üyeleri ve tüccarların da desteği devamlılık için gerekli olduğundan, kurulan Tımar sistemi ve ulema bürokrasisi devletleşme sürecinde önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı ve onun siyasal düzeni ve devlet kavramının kökleri, toprak politikasına dayalıdır. Tımar sistemi, devlet arazisinden elde edilen gelirlerin bir kısmının kamu görevlilerine verilmesi ve bunun karşılığında da mali, idari ve askeri bazı hizmetlerin bu görevliler tarafından yerine getirilmesi anlamına gelmektedir (Ortaylı, 1979, s. 91). Bu toprak sistemi sayesinde Osmanlı, köylüleri ve toprağı doğrudan kontrol etmeyi hedeflemiştir. Bu sistemle ordunun ihtiyaçlarını karşılama gerekliliği de giderilmiş; toplanan vergiler refah düzeyinin artırılması için kullanılmıştır. Batı'nın feodal sisteminden çok farklı olarak, özel mülkiyeti engelleyen ve devlet arazilerinde köylüleri bir kiracı konumunda gören bu sistem, kuruluşundan itibaren çok önemli bir yeri olan toprağın devletin merkezi yapısının temel şartı haline gelmesine sebep olmuştur. Böylece din-gelenek kaynakları ile oluşturulmaya çalışılan merkezilik, Tımar sistemi ile daha da güçlendirilmiştir. Bu anlayışla adaletli ve toplumun tüm üyelerini gözetken bir anlayışla toplumun rızasını kazanan bir devlet yönetim sistemi ortaya çıkmaktadır (Locke, 1969, s. 160-165).

Weber'in bürokratikleşme ve rasyonelleşme temelli iktidar anlayışı iddiası ise Osmanlı'nın devletleşme sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Gücün korunması ve devletin sürekliliği için gerekli olan bürokratik sistem ulema kanalıyla gerçekleştirilmiştir. Özellikle din işlerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rolü olan bu kesimin hem padişahın otoritesini korumak hem de işbirliği mekanizması oluşturarak merkezi yönetimi devam ettirmek temel fayda olarak gösterilebilir. Devlet idaresinde merkezilik, halkla ilişkileri sağlama ve padişahın iktidarına halk tarafından destek alma yönünde katkılarda bulunan bu kamu görevlilerinin temel görevi, otoritenin aldığı kararları dini yönden meşru hale getirmesidir (Okumuş, 2005, s. 112-113). II. Mehmet ile birlikte başlatılan kul sistemi de bu yapının sürekliliği için atılan adımlardandır. Kul sistemiyle birlikte eski bir gelenek olarak devlet hizmetleri için gençler yetiştirilmesi devam ettirilmiştir. Yetiştirilen bu gençler, veziriazamlık dâhil birçok görevde bulunarak (İnalçık, 2009, s. 205) merkezi devletin kurumsallaşmasına imkân sağlamıştır. Mardin (1990, s. 115-116)'e göre sarayda yetişerek özel eğitim alan bu gençler, zamanla Osmanlı bürokratları olarak dinin korunması ve yüceltilmesi için devletin varlığının zorunlu olduğu, dolayısıyla devletin dinden üstün tutulduğu bir düşünceye bağlı bulunuyorlardı. Bu yönetim anlayışına göre bürokratik reformlar ve eğitim sisteminde yapılan büyük

değişikliklerle modernleşme çabası olarak algılanabilecek bir düzenleme de ortaya çıkmıştır (Mazman, 2005, s. 120-124).

İmparatorluk döneminin bir diğer önemli meşruiyet kaynağı da millet sistemi olarak kabul edilebilir. Bu sistem merkezi yönetim sisteminin korunması yanında geniş bir toplumsal özerkliğe izin vermektedir. İslami anlayışta “ümme” kavramına karşılık gelen bu sistemi en iyi uygulayan devlet olarak Osmanlı, hâkimiyet kurdukları ülkelerde bu sisteme bağlı bir idare kurmuşlardır. Ortaylı’ya (2006, s. 30) göre Osmanlı millet teşkilâtı, etnik ve dil aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyetine dayanmaktadır. Millet sisteminin iktidarın meşruiyeti açısından en önemli amacı toplumsal yapıların farklılıklarını ortadan kaldırmak yerine, onları bir arada yaşatmaya çalışmak olmuştur. Böylece Osmanlı milleti kavramı güç kazanarak iktidarın gücünü merkezilik açısından daha da artırmıştır. Farklılıklar üzerine kurulu toplum düzeninin yasalarla korunması sosyokültürel ve dinî açıdan çoğulcu ama yönetim açısından merkeziliği mümkün hale getirmiştir. Halkın onayını almış bir merkezi devlet yönetimi ise meşruiyetini kazanmış demektir (Machiavelli, 1994, s. 78-79).

Sonuç olarak modernleşme öncesi dönem olarak klasik Osmanlı iktidarı, din kaynağının ve gelenekselliğin ağırlığını hissettirdiği bir otorite tipi olarak görünse de hukuksal uygulamalardan yola çıkarak geleneksel ve dini kaygıların yanında sürekliliğin sağlanması için adaletin de çok etkili bir kaynak olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Hatta sadece geleneksel meşru kaynaklar değil modernleşme ile birlikte toplum sözleşmesine dayanan, adalet tesisini öngören ve birçok etnik kökenin eşit bir şekilde yaşadığı bir devlet sistemi de dikkat çekmektedir. Fakat bir imparatorluğun “emekleme, yükselme, durağanlaşma, gerileme ve çöküş dönemleri (İbn Haldun, 2004, s. 190)” nin tüm evrelerini geçireceği düşüncesinden yola çıkarak, Osmanlı Devleti’nin de bu dönemleri çok belirgin bir şekilde yaşadığı görülmektedir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nde başlayan durağanlaşma süreci birçok açıdan meşruiyet krizleriyle açıklanabilir. Adaletin tesisindeki eksiklikler ve eşitlik ilkesinden yoksunluk yüzünden halkın desteğinden uzaklaşmaktan dolayı devletin otoriteyi tekrar kazanma konusunda ıslahat adında yeni hamleleri dikkat çekmektedir. Bu hamleler modernleşme hareketleri olarak da ifade edilebilir.

2.2. Tanzimat dönemi.

Osmanlı imparatorluğu, 16.yy.’da siyasi, ekonomik ve sosyal birçok açıdan en güçlü dönemlerini yaşamış, Batı karşısında söz sahibi olarak hem ordu ve hem de mali yönden üstünlükler göstermiştir. Fakat bu dönemdeki en önemli husus yöneten-yönetilen arasında klasik dönemde olduğu gibi büyük bir uyumun sergilenmeye devam etmesi bu gelişmişliğin en önemli unsuru olmuştur. Klasik meşruiyet kaynakları olarak da gösterdiğimiz gelenek, din gibi unsurlar bu süreçte etkisini korumaktadır. Fakat şan-şöhret ve refah ve huzurun daha fazla mülk istemeyle bağlantılı olduğu (İbn Haldun, 2004, s. 239) düşüncesinden yola çıkarak yöneticilerin giderek daha fazlasını istemeye başlamasıyla birlikte Osmanlı yönetiminde sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. 16.yy. sonrası yanlış yönetim hamleleri gözle görülür bir duraklama ve gerileme döneminin başlamasına sebep olmuş ve bu durumun düzeltilmesi

yolunda faaliyetler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Reform ve düzenleme yapma ihtiyacı iç ve dış güçlerden kaynaklanan problemlerden dolayı sosyal yapıda meydana gelen olumsuz değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında yapının güçlendirilmesi, birlik ortamının kurulması, hukuk ve adaletin yeniden tesis edilmesi ve özellikle de mali sistemin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Fakat toplumun aşına olduğu geleneksel değerlerden vazgeçirmeye çalışılması pek de kolay değildir.

Buna göre, Osmanlı'da yöneten-yönetilen arasındaki aşırı uzaklaşmanın önüne geçilmesi ve dağılmanın önlenmesi açısından yapılan ilk girişim padişahın şahsında toplanmış mutlak egemenliğin az da olsa sınırlandırılmasıdır. Weber'in karizmatik otoritede belirttiği tehlikenin öne geçilmesine yönelik ilk teşebbüs Sened-i İttifak ve daha sonra devletin siyasi yapısında köklü bir değişiklik yapma amacını ortaya koyan Tanzimat Fermanıdır. Bu ferman, Fransız ihtilali ile Avrupa'da görülen halk egemenliğine dayalı yönetim biçimlerine doğru dönüşümü temsil etmektedir. Hatta bu özelliğinden dolayı da Osmanlı'da Sened-i İttifak ile tetiklenen ve daha sonra bu fermanla modernleşme çabalarının adının bulunduğu bir başlangıcı temsil etmektedir (Açıkgöz, 2008, s. 244-245). Klasik dönemde bu meşru kaynakları kullanma becerisi göstererek halkın desteğini arkasına alan ve büyümeye devam eden Osmanlı, bu kez yazılı belgelerle bu krizi aşma girişiminde olmuştur.

Tanzimat, değişik sebeplerle yöneten-yönetilen ve toplum arasında kopma noktasına gelen bağların yeniden güçlendirilmesi çabası olarak nitelenebilir. Bu ferman aslında Batıya yön veren büyük güç olarak Osmanlı'nın gücünün zayıfladığının göstergesi olarak da değerlendirilebilir. İmparatorluk bünyesindeki tüm etnik kökenlerin (özellikle gayri Müslimlerin) hukuk alanında eşit sayılması bu fermanın önemli bir konusudur. Fakat bu eşitliğin kapsamında önemli olan durum askerlik yapma zorunluluğu olmayan gayrimüslimlerin ticari hayatta baskın olmaları ve iktisadi hayatı ele geçirmeleridir. Türk-Müslüman kesim bu reform hareketlerinden olumsuz yönde etkilenen kesimlerdendir. Sadece toprakla uğraşan bir sınıfı temsil eder duruma gelen bu kesim içerisinde âyanlık en önemli yönetim kademesi olarak dikkat çekmektedir. Köylerin büyüyerek kente dönüşmesi ve bu alanlarda iltizam sisteminden faydalanarak güçlerini arttıran âyanlar, kendilerinin iktidarını ve meşruiyetini sağlama almak bakımından faaliyetlerde bulunmuşlardır. Böylece modernleşmenin de etkisiyle yerleşim yerleri arasındaki bu önemli hareketlilik hem yönetimin merkezîyetçi yönetim anlayışını zor durumda bırakmış hem de yeni meşru kaynakların aranması zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Bu döneme genel itibariyle baktığımızda, gelenekselliğin yerine modernlik düşüncesinin başlatmış olduğu pozitivist düşünce yapısının baskın olduğu bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce yapısının giderek önem kazandığı bir toplum yapısında eğitim sistemindeki değişikliklerin rolünü unutmamak gerekir (Berkes, 2003, s. 179-180). Bu dönemin meşruiyet kaynakları arasında, esasen modernleşme olarak algılanabilecek ve toplumu yönetenlere daha önceden olduğu gibi yaklaştırmaya çalışan hareketleri göz önüne alabiliriz. Yapılan ıslahat ve reformların genel amacı da toplumda eşitlik ve düzen yaratmaya yöneliktir. Ayrıca daha önce ulema ve kul bürokrasisinin yoğunlukla yaşandığı klasik dönem sonrası bu

dönemde bürokrasi tam anlamıyla yaşanmaya başlamış ve meşruiyet kaynağı olarak karşımıza çıkmıştır. Merkezi hükümetin gücünün dağıtılmasını amaçlayan bu düzenlemeler meclislerin kanunlar ve tüzükler hazırlayarak padişahın onayına sunması şeklinde bir yönetim anlayışıdır. Her ne kadar padişah tarafından düzenlenen ve kararları onun onayından geçmesi gereken bir meclis, işlevinden uzak görünse de padişahın otoritesinin paylaşılıyor olabilmesi önemli bir gelişmedir (Acun, 2012, s. 48). Yapılan reform çabaları neticesinde ortaya konmaya çalışılan politik anlayış, Osmanlı-Türk egemenlik anlayışının hukukileşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Daha önce bir bakıma II. Mehmet'le başlayan hukuki çabalar, bu dönemde daha Batılı bir tavır sergilemeye başlamıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan bu gelişmeler, yükselme döneminde tesis edilen eşitlik ve adalet temelli halkın rızasının kazanıldığı otorite tipinin tekrar sağlanmaya çalışılması olarak görülebilir.

2.3. Meşrutiyet Dönemi.

Kuruluşu itibarıyla birçok farklı milleti bir arada tutma ve barış ortamı sağlama gereksinimini devamlı olarak yönetim kademesinde hisseden Osmanlı İmparatorluğu, meşru iktidarını devam ettirme adına kurduğu merkezi yönetim sistemiyle sürekli olarak bu ortamı devam ettirme çabası içinde olmuştur. Kuruluşundan itibaren gerek farklı dinlere gösterdiği ılımlı yaklaşım gerekse farklı etnik gruplara sağladıkları imkânlarla çatı görevi gören bir ulus zihniyeti yaratmaya çalışan bir merkezi hükümet dikkat çekmiştir. Fakat 18.yy.'da Fransız İhtilali ile başlayan bireysel özgürlük hareketleri bu hedefin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğunda halkın rızasına dayalı otorite tipi güçlü olsa da diğer milletlerin köken, din ve toplumsal yapı olarak bağlı olduğu farklı grupların olması bu özgürlük hareketleriyle daha da perçinlenmiş görünmektedir.

Fransız ihtilali ve sonrasında gerçekleşen büyük dönüşümler durumun seyrinde farklılıklar görülmesine sebep olmuştur. Teorik olarak öne sürülen tüm düşüncelerin kademe kademe yönetimler tarafından kabul edildiği bu dönemde, devletlerin hukukileşmesi ve sosyalleşmesi, halkların milletleşmesi ve sınırları belli vatanların ortaya çıkması sağlanmıştır. Osmanlı'da da bu tip değişiklikler açıkça görülmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru imparatorluk sınırları içerisindeki birçok milletin özgürlüğünü ilan etmesi dini, kültürel ve siyasi hamlelerin bir sonucudur. Milletleşme arzusuyla ortaya çıkan isyanlar diğer imparatorluklarda olduğu gibi Osmanlı için de önemli gelişmelerdendir (Açıkgöz, 2008, s. 270-271). Çünkü kuruluşundan itibaren mevcut olan farklı milliyetler, hedeflenen Osmanlı milleti oluşturma gayretinin önüne geçerek Osmanlı'nın dağılmasına sebep olmuştur. Dünyanın birçok yerinde devlet, irade, coğrafya ve kültür olarak milli olma anlayışıyla gerçekleşen hareketler Türkçülük anlayışı için de geçerliliğini korumaktadır (Çilliler, 2015, s. 58).

Klasik dönemde din, gelenek ve mitoloji kaynaklı yönetim anlayışları ve daha sonra Fatih dönemiyle birlikte bürokratikleşme ve rasyonelleşme çabaları dikkat çekerken, bu dönemdeki yenileşme hareketlerinde yine geleneğin tesisine yönelik çabalar dikkat çekmektedir. Fakat özgürleşme hareketlerine paralel olarak Batı'daki farklı milletlerden

reayanın ulus olma isteklerine karşı Osmanlı devletinin İslamlık bayrağını açması ideoloji savaşları anlamına da gelmektedir (Berkes, 2003, s. 147). Bir yanda anayasal yönetimi ve diğer yanda tarihi birikimi destekleyen bu iki cephe arasındaki mücadele, devlet ile halk arasında bir yabancılaşmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca mal ve hizmetlerin eşitsiz dağılımı, gayrimüslimlere verilen siyasi ve ekonomik imkânlar, toplum içinde ikiliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve iktidarın yeni meşru kaynak bulma arayışları bu dönemde ağırlık kazanmıştır. Meşrutiyet'in ilan edildiği 19. yüzyıl son dönemlerine baktığımızda genel itibarıyla artık devlet meşru iktidar anlayışını iyice zayıflattığı ve reaya bu konuda güvensizliğini, sıkıntılarını her kademedede dile getirir olduğu gözlenmektedir. Bunun yanında Balkanlar'daki çalkantılar ve kaybedilen savaşlar da bu durumun tuzu biberi olmuş artık devlet İmparatorluğun reform hareketleriyle yeniden güç kazanması gerektiği bilincine varmıştır.

Toplum sözleşmeleri ve milliyetçilik ideolojileri bu dönemin meşrutiyet kaynakları olarak gösterilebilir. Tanzimat dönemiyle birlikte padişah otoritesini bürokrasiyle paylaşmaya başlamıştır. Batı modelini temel alarak merkez ve taşra teşkilatında yapılan düzenlemeler, makamların kaldırılması veya isimlerinin değiştirilmesi ile idari yapının yeniden teşkilatlanması anlamına gelmiştir. Esasen bu durum geleneksel Osmanlı yönetim anlayışının sonu demektir. Kuvvete dayalı klasik devlet anlayışından sosyal sözleşmeye dayalı modern devlet anlayışına doğru bir dönüşüm görülmektedir (Aktan, 2020). Batı kaynaklı anlayışla beraber halkta huzursuzluk yaratan eğitim, sağlık ve bayındırlık hizmetleri vakıflar aracılığıyla devlet kontrolü altına alınmış böylece sadece vergi toplayarak asker besleyen anlayış değişime uğramıştır (Acun, 2012, s. 47). Ayrıca II. Abdülhamit döneminde ağırlığını gördüğümüz milliyetçilik ideolojileri de Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde otoritesinin devamlılığı için önemli görülen adımlardan sayılmaktadır. Sadece Osmanlı sınırları içi değil tüm dünyadaki Müslümanları bir araya getirme ideali, ancak güçlü bir otoriteyle sağlanabileceği için, Osmanlı padişahları bu gücü gösterme özelliğine sahiptir. Böylece Müslümanların yaşadıkları her yer padişahın kontrolü altında olacak ve diğer gruplara karşı tek vücut olabilecektir (Çilliler, 2015, s. 54).

1908 yılında ilan edilen 2. Meşrutiyet ve kurulan meclis ile birlikte, toplumsal kopukluğu gidermek ve bürokrasiyi kullanarak imparatorluğun devamlılığını sağlamak konusundaki teşebbüsler (Kongar, 2004, s. 298) bu dönemde önemli faaliyetlerdir. Anayasal hukuk mücadelelerinin verildiği bu son dönem, aslında din ve gelenek öğeleri içeren bir yönetim tarzının artık dönüşüme uğraması gerekliliğini ortaya koymakta, toplumsal yapıyı kapsayıcı anayasal düzenlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Genel olarak Meşrutiyet dönemiyle birlikte geniş özgürlükler yelpazesi çerçevesinde basın hürriyeti ve cemiyet kurma özgürlüğü, ulusal kimlik arayışında bütüncü, dayanışmacı bir toplum modeli ortaya çıkmış ve sonuç olarak halkçılık, sonraki süreçte kurulacak olan Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk evrelerine damgasını vuran bir kavram olmuştur. Modernleşme bağlamında anayasal devlet düzenine doğru dönüşüm temelli faaliyetler dikkat çekmektedir (Aktan, 2020). 1908 sonrası Cumhuriyetin kuruluşuna kadar olan süreçte hızlı toplumsal dönüşüm, yeni ile eski

arasındaki çatışma, kentleşme, modernizasyon, kırsal nüfusun yoksulluğu gibi etkenler etrafında gelişerek yönetimin iktidarını meşru hale getirmesi için öncelikle halkın rızasını tam olarak kazandığı bir sözleşme gerekliliği önemini korumuştur.

3. Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Siyasi Meşruiyet Kaynakları

Osmanlı, göçebe bir aşiretin yerleşik düzene geçmesiyle kurulmuştur. Türk gelenekleri, dili ve İslam'ın etkisi ile hızlı bir gelişme gösteren Osmanlı, 15.yy.larda imparatorluk seviyesine ulaşmış, oluşturulan millet sistemi demokratik sistemin temel taşlarından biri olmuştur. İnsanları cemaat üyesi olarak görerek, cemaat içinde din, dil, kültür, eğitim hürriyeti tanımıştır (Karpaz, 2010, s. 25). Göçebelikten gelmenin vermiş olduğu özgürlük ve serbest yaşama hissi, dayanışma ve ortak hareket etme kültürü, kendini yerleşik hayatta da göstermiş Osmanlı'nın kuruluşundan günümüz Türkiye'sine kadar toplumu birleştirme konusunda etkili olmuştur.

Altı yüzyıl boyunca üç kıtada farklı toplumsal yapılar üzerinde hükümlanlığını devam ettiren Osmanlı İmparatorluğu yönetenlerinin meşruiyetini kaybetmesi gerek ekonomik ve siyasi politikalar gerekse tüm dünyayı etkileyen bilimsel ve siyasal akımlar sebebiyle olmuştur. 20.yy. ilk çeyreği itibariyle Osmanlı mirasını eline alan Türkiye Cumhuriyeti hızlı modernleşme hareketleriyle ekonomik, askeri ve siyasi alanlarda yaşanan sorunlara çözüm olacak hamleler yaparak oluşacak yeni hükümet için meşru zemini hazırlama gayreti içinde olmuştur. Modern dönemin en önemli meşruiyet kaynağı olan devletçi yaklaşımın sergilendiği bu dönemler (Machiavelli, 1994; Locke, 1969), devlet-toplum ilişkisinin düzene girmesi bakımından belirleyici nitelik taşımaktadır. Toplumun modernleştirilmesi merkezli gerçekleştirilen devlet politikaları özellikle Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte ağırlık kazanmış, iktidarların varlıklarını devam ettirmeleri için önemli bir araç olmuştur. Böylece toplumsal örgütlenmenin aracı, yönetenlerle yönetilenler arasında yapılan sözleşmenin sonucu ve hukuksal tanımı yapılarak kesin sınırları belirlenmiş bir kurum olarak devletin varlığı bu aşamada en önemli hedef olarak görülmüştür. Böylece savaşlar ve yokluk yüzünden zor dönemlerden geçen halkın yönetim için rızasının alınmasında ancak adalet ve eşitliğe dayalı yeni kolektif bilinç kazandırılması konusunda oluşturulan devletin büyük rolü olacaktır.

Kuruluş döneminde bir diğer meşruiyet kaynağı olarak demokratik yönetim gösterilebilir. Fransız ihtilali, 19.yy. ıslahat hareketleri ve sonrasında anayasal süreçler Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve halkın yönetime katıldığı yönetim biçimi olarak demokrasinin gelişiminde önemli etkenler olarak göze çarpmaktadır. Özellikle 1.Dünya savaşı ve sonrasında iktidarın meşruiyet kazanmasında önemli bir rol oynayan demokrasi rejimi yöneten-yönetilen ilişkisinin hızlı bir şekilde olgunluğa erişmesine yardımcı olmuştur. Osmanlı subayları ve halkın ileri gelenleri tarafından desteklenen bu sistem, Cumhuriyetin kuruluşu ve otoritenin sağlanmasında önemli bir kaynaktır. Kurulan ilk meclis de aynı şekilde milli birliğin sağlanması ve otorite için önemli bir sembol olarak değerlendirilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte gerçekleştirilen yenilikler, demokratik yönetim anlayışını benimseyen bir devlet kurumunun modernleşme hareketleri olarak görülebilir. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde yaşanan eksiklikleri gidererek devlet üyesi olarak vatandaşların refahını bir an önce sağlamaya yönelik faaliyetlerdir. Fakat ikinci millet meclisi ile birlikte 1945 yılına kadar süren tek partili dönemde bazı meşruiyet krizlerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. Demokratik yönetim anlayışında eksiklikler yaşanması (Toprak, 2013, s. 46) ve Müslümanların ağırlıkta olduğu bir topluma karşı laikliğin bir silah olarak kullanılması meşruiyet krizinin sebepleri arasındadır. İslam'ın siyasetten uzaklaştırılması ve Batı modeli bir iktidar anlayışı (Akbarzadeh & Saeed, 2003, s. 4) genel olarak krizi tetikleyen sebeplerdendir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan günümüze kadar varlığını sürdüren bir durumdur. Demokratik yönetimin ancak laiklik anlayışı ile sağlanabileceği düşüncesinde olanlar ile İslami geleneğin devamlılığını savunanlar arasında bu çatışma sürekli devam etmiştir.

Tek partili rejimin aşırı kısıtlamalardan dolayı toplumsal yapıda ve siyasi hayatta ihtiyaçlar karşılanamaz hale gelmiş (Karpaz, 2010, s. 520), 1940'lar sonrası demokratik mücadelenin yanında ekonomik zemini güçlendirmeye yönelik çabalar, Türkiye'nin siyasi hayatında ağırlığını göstermiştir. 1948 İstanbul İktisat Kongresi ve devamında Marshall planı Türkiye'de yeni bir dönemin habercisi olarak kabul edilmektedir. Liberal politikaların ağırlık kazandığı bu dönemde Türkiye ekonomik bakımdan güçlenmeye başlamıştır. Siyasi açıdan da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Özellikle İkinci dünya savaşı sonrasında meşru zeminin sağlanabilmesi için tek partili rejimden çoğulcu bir yapılanmaya doğru teşebbüsler dikkat çekmektedir (Ahmad, 2012, s. 249). Bu dönem, geleneksel birikimle batı demokrasisini birleştirerek toplumun kendi ihtiyaçlarına ve yapısına uygun hale getirilmesi hedefinin başlangıcı olarak kabul edilir. Siyasi güç olarak Demokrat parti bu amacı gerçekleştirme yolunda önemli adımlar atmıştır (Karpaz, 2010, s. 52-53). Bürokratik baskının sona ermesi ve özellikle bireyin devlet işlerine katılımı temel amaç olmuştur. Artık yeni anayasal yapı içerisinde hükümeti denetleyecek bir muhalefetin varlığı oluşmaya başlamıştır. Böylece Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren değişen toplumun anlaşılmasına çalışılması (Vergin, 2015, s. 183-184) ve rasyonelleşme ve bürokratik uzmanlık bağlamlarında meşruiyet krizini bu şekilde aşabilmesi mümkün olabilecektir.

İkinci Türkiye Cumhuriyeti dönemi olarak da ifade edilen 60-80'li yıllar arası süreçte ise önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Öncelikle ekonomik ilerlemenin sanayileşme süreciyle daha da hızlandığı söylenebilir. Toplum yapısında da buna bağlı olarak değişim olmuş, üretim toplumundan tüketim toplumuna doğru dönüşüm gerçekleşmiştir (Ahmad, 2012, s. 166). Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarına göre daha bilinçli, eğitilmiş ve kendi ayakları üstünde durabilen bir orta sınıf ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu süreçte meydana gelen üç askeri darbe ise demokrasinin gelişmeye devam ettiğini göstermektedir (Karpaz, 2010, s. 55). 60 darbesiyle yapılan anayasa değişikliği, iki meclisli bir sistemin yolunu açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın birlikte yürütme yaptığı sisteme benzeyen bu sistemle Türkiye'de yeni partiler, yeni siyasi dernekler ve sonuç olarak

yeni anayasal düzene tanık olunmaktadır (Ortaylı, 2018, s. 152). Yani farklı düşünceden insanların, yönetimlere sesini duyurma ve gerektiğinde yönetime ortak olma durumu söz konusu olmuştur. 1971 askeri darbesi ise çok partili bir sistemde laik düzene karşı gelen partilerin varlığı, koalisyonlar sebebiyle karar alma süreçlerinde tıkanmaların olması gibi sebeplerle askeri güç tarafından yönetime müdahaleyi temsil etmektedir. Meşru zemin oluşturma konusunda yöneticilerin sıkıntıları devletlerde önemli bir gücü temsil eden asker tarafından müdahaleyle çözülmüş ve her askeri müdahale yeni anayasal değişikliklerin ve böylece yeni toplumsal dönüşümlerin ortaya çıkması demektir.

1980 darbesi ise üçüncü Türkiye Cumhuriyeti döneminin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. 80 darbesi sonrası değiştirilen anayasa ve kurulan sivil hükümet sonrası Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir başlangıç kabul edilir. Uzun süre sağlanacak bir istikrarın sinyalleri verilmektedir. Karpat, bu dönemle birlikte orta sınıfın güçlendiğini, mülk sahibi olmanın kolaylaştığını ve dolayısıyla sağlıklı bir ekonominin toplumun güç kaynağı olduğunu öne sürmektedir (Karpat, 2010, s. 58). “80 sonrası serbest piyasa ekonomisi modeli ile Türk toplumunda özellikle kent ve kasabalarda radikal değişiklikler görülmektedir” (Ahmad, 2012, s. 244). Özel sektörde meydana gelen atılımlar yetenekli gençlerin bu alana kaymasına neden olmuş, orta sınıfın güç kazanmasına ve demokrasinin gelişmesine kolaylık sağlamıştır (Karpat, 2010, s. 67). Böylece bu dönem ile birlikte burjuvazinin gücünün daha da çok arttığı ve toplumu yönlendirmek konusunda daha başarılı oldukları açıktır.

2002’de halkın oyuyla iktidarı elde ederek günümüze kadar yöneten konumunda meşruiyetini demokratik yollarla ispatlamış AK Parti hükümeti de 80’ler sonrası siyasi, ekonomik ve toplumsal atılımın bir sonucu olarak görünmektedir. Tayyip Erdoğan ve ekibinin günümüze kadar devamlılık arz eden bir otorite elde etmesinin temel meşruiyet kaynağı dini ve demokratik alt yapıyı birlikte kullanabilmesi yanında performansa dayalı meşruiyet (Haldenwang, 2016, s. 6-8) zemini oluşturması da gösterilebilir. Böylece Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana otoriteyi sağlamak için, din ve demokrasi meşru kaynaklarını birlikte kullanamamaktan dolayı çıkan sorunlar, performansa dayalı yönetim tarzının kullanılmasıyla bertaraf edilmiştir. Bu tip meşruiyet kaynağı oluşturmak için sorumlulukların dağıtılması ve düzenleyici kararların alınması bağlamında meşruiyet zeminin somut verilerle desteklenmesi gereklidir. Von Holdenwag’a (2016: s. 7) göre kararların daima ve zorunlu olarak aktörleri etkileyen somut içeriğe sahip olması, otorite olarak bir kişi tarafından bu kararların ilan edilmesi, kurumsal düzeyde bu kararların uygulanması ve sonuç olarak toplum için iyi olan bir siyasal düzen fikri geliştirilmesi performansa dayalı meşruiyet zemini oluşumu için yeterlidir.

2016 darbe girişimi de daha öncelilere benzer şekilde askeri güç tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmış, fakat öncelilerden farklı şekilde halk tarafından bastırılan bir girişim olarak Türkiye tarihine geçmiştir. Bu darbe girişiminin halk tarafından bastırılması siyasi gücün meşruiyetini tam olarak ispatladığı anlamına gelmektedir. Darbe sonrası halkın onayı alınarak gerçekleştirilen anayasal değişiklikler Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni bir sürece girmesi anlamına gelmektedir. Kamu kurumlarında yapılan değişiklikler ve yeni

düzenlemeler, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğine yön vermekte, iktidarın meşru zemini daha da güçlendirmesine imkân sağlamaktadır. Kısacası iktidara gelmiş bir hükümetin yönettiği devlet mekanizmasının performansı meşruiyet için gerçek zemini oluşturmaktadır. Türkiye'de de devlet geleneğinin İslamiyet öncesinden günümüze kadar bu çerçevede gerçekleşmesi bunun bir göstergesidir. Performans her ne kadar meşruiyeti bir dereceye kadar etkilese de sosyal refah ve düzenin de ötesinde devlet geleneği her zaman Türk yönetim biçiminin merkezinde olacaktır.

Sonuç

Siyasetçiler ve otoriteler sürekli olarak kararlarını, faaliyetlerini ve hatta genel olarak güç yapılarının bütününe meşru hale getirme çabası içindedirler. Eğer başarılı iseler bu meşru kaynak ikna etmenin veya baskı yapmanın gücünden daha fazlası bir hal alır. Bu yüzden ki siyasi gücün dinamiklerini ve politikalarını anlamanın yolu bu kaynaklardan geçer. Siyasi sistemin katılımcıları belli inançlara sahip olduklarında o sistem meşru hale gelir. Böylece sadece korku veya ilgiden dolayı doğrudan yöneteni takip etmek yerine, canı gönülden boyun eğme zorunluluğu olduklarına inanırlar. Bundan dolayıdır ki meşruiyeti, siyasi kurumların toplum için en mükemmel ve uygun olduğuna inanmayı ortaya çıkarmak ve bunu sürdürmek olarak tanımlamak daha uygun olacaktır. Devlet ile toplum, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin bir ürünü olarak meşruiyet, insanların çoğunluğuna hitap ettiği ve etkili şekilde yönetim ihtiyacı gerektirdiği için önemli bir kavram olarak devamlı surette dikkat çekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunda devlet-toplum ve yöneten-yönetilen ilişkisi, altı yüz yıl boyunca bazı dönemlerde meşruiyet krizleri ortaya çıksa da devam edebilmiştir. Sınırları çok büyük olmasına ve farklı etnik kökenden toplulukların bir arada olmasına rağmen gerek klasik ve gerekse modern meşru kaynakları titizlikle kullanan Osmanlı, yönetim açısından önemli bir örneği teşkil etmektedir. Klasik dönemde gelenek ve dine dayalı kaynakların yanında bürokratik yapılanmayı da ustaca kullanmış, beylikten imparatorluğa yükselme becerisi göstermiştir. Adalet ve eşitliğe dayalı yönetim anlayışı da yönetimin sürdürülebilirliğinde etkili olmuştur. 18-19.yy.'larda dünyayı sarsan eşitlik olgusu ve milliyetçilik akımları, Osmanlı'nın gittikçe büyüyen sınırlarında iktidarını devam ettirebilmesi için yeni düzenlemeler yapması ihtiyacını ortaya çıkarmış, Tanzimat dönemiyle birlikte bu çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemde iktidarını adalet kavramıyla meşrulaştırmasına karşın, modernleşme hareketleri ile eşitlik temelli bir kaynağa dönüşümün gerçekleştiği görülmektedir.

Modernleşme dönemi olarak nitelendirebileceğimiz 18-19.yy.'lar sınırların genişletilmesinden çok, merkezi sistemin korunması üzerine olmuş, sivil bürokrasinin kul sisteminin yerine geçmesi çatışmalara yol açmıştır. Siyasi kurumların geliştirilmesi, insan haklarına yönelik düzenlemeler ve en önemlisi toplumun siyasi karar sürecine katılımını sağlayan meclislerin kurulması sistemin korunması yerine köklü değişiklikler anlamına gelmektedir. Fakat bu düzenlemeler iktidarın meşru zemin oluşturarak otoritesini devam

ettirmesi için yeterli olmamıştır. 20.yy. ile birlikte ise millet sisteminin varlığını yitirmesi ve milliyetçilik ideolojilerinin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiştir. Osmanlı'nın son zamanlarında Türkçülük akımı etkin ideolojilerden biri olarak karşımıza çıkmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna öncülük etmiştir.

Osmanlı devlet yapısının mirasını devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu yine Osmanlı kültürünü almış aydınlar, subaylar ve bürokratların çalışmalarının bir sonucudur. Kurumsal temelde de buna benzer gelişmeler görülmüş eğitim sistemi, üniversite, yönetim örgütü, mali sistemi imparatorluktan miras kalmıştır. Büyük bir savaştan sonra bağımsızlığını kazanan fakat önemli ekonomik zorluklar çeken bir toplum için ilk olarak yapılması gereken tekrar güçlü bir şekilde ayağa kalkmanın yollarını aramaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık sürecine baktığımızda bu teşebbüslerin sürekli olduğunu görmekteyiz. Hem siyasi manada demokratik süreçlerin gelişimine tanık olunmakta hem de ekonomik manada yavaşta olsa bir iyileşme dikkat çekmektedir. Siyasi manada iktidarların otoriteyi elde etmesinin yolunun ekonomiden geçtiğini de belirtmek gerekir. Bunun en önemli sebebi olarak kentleşmeyle birlikte toplumun üretimden çok tüketime yöneldiğinden dolayı olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe sahip Türkiye Cumhuriyeti, geleneksel meşru kaynaklarından vazgeçememekte ve modern kaynakları da yönetimlerinde kullanma çabası içindedir. Dolayısıyla geleneksel ile modern arasındaki ikilem de meşru krizlerin çıkmasına sebep olmuştur. Tabii bu krizleri bardağın dolu tarafından bakarak analiz etmek gerekir. Aslında bu krizler gelişmekte olan demokratik yönetim anlayışının güçlenmesine de sebep olmaktadır. Siyasi, ekonomik ve kültürel çatışmalara rağmen, çağa ayak uydurmak bağlamında modernleşme hızı her an artmakta, bunun yanında ulus devlet anlayışı gelenekselliğin verdiği güçle sağlam temellere dayanarak devam etmektedir.

Kaynakça

- Acun, F. (2012). *Değişim ve Süreklilik: Osmanlı'nın Torunları Cumhuriyetin Çocukları*. Bursa: Dora Yayınları.
- Açıkgöz, Ö. (2008). *Osmanlı Modernleşmesi*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Analiz Basın Yayınları.
- Akbarzadeh, S., & Saeed, A. (2003). *Islam and Political Legitimacy*. London&New York: Routledge.
- Aktan, C. C. (2020, 4 4). <http://www.canaktan.org/>. Can Aktan kişisel Web sitesi: <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/devlet-felsefe/geleneksel-yeni.htm> adresinden alınmıştır
- Althusser L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul:İthaki Yayınları.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çetin, H. (2003). Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşrutiyeti - Meşrutiyetin İktidarı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 58 (03), 58-88.
- Çilliler, Y. (2015). Akımları, Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(2), 45-65.
- Duran, B. (1995). *İslam Toplumlarında Sosyo-Ekonomik Değişmeye Yönelik Tezler*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Haldun I., (2004). *Mukaddime (Cilt I)*. (Çev. Halil Kendir) İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Habermas, J. (2005). "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak-Siyaset Kuramı Yazıları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Haldenwang, C. V. (2016). *Measuring Legitimacy-New Trends, Old Shortcomings?* Bonn: German Development Institute.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-I Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kongar, E. (2004). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Locke, J. (1969). *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelemeden Seçme Yazılar II*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Machiavelli, N. (1994). *Prens*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset : Makaleler 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazman, İ. (2005). *Max Weber's Ideal Types of Patrimonialism, Sultanism and Bureaucracy: An Assessment of Their Accuracy and Utility in the Case of Rulership Relationships in the Ottoman Empire*. Boston: Boston Üniversitesi.
- Okumuş, E. (2005). *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkisi*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1979). *Türk İdare Tarihi*. Ankara: TODAİE.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı Barışı (7. b.)*. İstanbul: Ufuk Kitap.
- Ortaylı, İ. (2018). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Toprak, Z. (2013). *Türkiye’de Popülizm*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Vergin, N. (2015). *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. (L. Boyacı, Çev.) İstanbul: Yarın Yay.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. (Y. Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.